

UN ALLIBERAMENT PROGRESSIU

per Robert Vinas

El conjunt dels paràgrafs 59 a 68 del *Llibre dels fets* constitueix un episodi que troba la seva unitat d'acció en el repte global: es tracta que el rei i les seves tropes aconseguixin desembarcar en una illa enemiga, i que hi posin peu de manera prou sòlida perquè puguin passar a l'etapa següent, a saber, el setge de la capital. En cas que aquesta primera prova militar no sigui superada, no hi haurà continuació. Ara bé, malgrat la diversitat dels indrets per on transcorren els fets i de les accions necessàries per a l'acompliment del projecte, la narració se centra de manera gairebé exclusiva en els fets i gestes del rei En Jaume, i no dedica més que uns breus paràgrafs al relat de les escenes a què el rei no ha assistit directament. Aquesta restricció del punt de vista, aparentment imposada per la naturalesa autobiogràfica del text, podria respondre tanmateix a una intenció més subtil.

D'entrada, la polarització de la narració entorn de Jaume I té com a conseqüència la divisió dels personatges en dues categories: la dels cavallers que tenen un paper de primer ordre en la primera meitat de l'episodi i després desapareixen definitivament, i la d'uns altres cavallers que apareixen justament a la meitat de l'episodi, en relació directa amb el rei, per ser posats de relleu.

Els grans senyors feudals

En efecte, el començament del relat és dominat pels grans senyors feudals, l'experiència de guerra dels quals els assenyala per formar part de l'avantguarda. Ramon de Montcada, heroi de la primera batalla de Santa Ponça, fa ús del prestigi dels veterans en renyar el jove Jaume per la seva sortida imprudent; després, en la comunió que precedeix la batalla, sembla passar el relleu a Guillem, guerrer valerós i cristià exemplar. Posteriorment, d'ençà que encapçalen l'avantguarda a l'enfrontament de la Serra de Portopí, aquests nobles desapareixen de la narració: cap indicació dels seus moviments durant la batalla, res sobre les causes de la seva mort, i una misteriosa al·lusió a un estendard no identificat i a un cap clavat sobre una asta. No hi ha, doncs, cap mena de tractament èpic, ja que tant els seus fets guerrers com la seva mort són obviats. Aquesta mort, que interromprà la marxa de Jaume cap a la Ciutat de Mallorca, és objecte d'una informació més que no pas d'una narració; la visita als cadàvers es resumeix en tres línies, i l'escena dels funerals posa fi a qualsevol patetisme, ja que el rei prohibeix de plorar. Aquest tractament narratiu produeix, doncs, la impressió d'una omissió intencionada: tot el

que hauria pogut donar mèrit als Montcada en la batalla decisiva sembla haver estat deixat de banda deliberadament.

En contrapartida, en aquest episodi apareixen nous personatges. Jaspert de Barbairà, en particular, intervé en el moment de la batalla en què es discuteixen els mèrits respectius dels «lleons de combat»: la seva aparició dóna el senyal per a l'assalt que dos paràgrafs més avall conclourà victoriosament. Així, la memòria del rei narrador sembla associar Jaspert a l'entusiasme del jove Jaume que, fins aleshores refrenat per Nunó i els altres, aconsegueix finalment una victòria personal i respectada.

Igualment, Oliver de Termes no és presentat com un simple guerrer organitzat que dóna hospitalitat a un rei afamat un vespre de batalla: l'esment de la seva tenda (on Jaume menja bé i dorm fins que es fa de dia) emmarca un paràgraf enmig del qual irradia una imatge sorprenent: «E quan haguem menjat, veïa hom les esteles al cel». Si admetem que el rei En Jaume va dictar el *Llibre dels fets* al capvespre de la seva vida, uns quants decennis després de l'esdeveniment, és clar que aquest índex del treball retrospectiu resulta cabdal: aquesta sensació eufòrica d'immensitat i de bellesa no pot dissociar-se de la contemplació dels cadàvers dels Montcada, que s'esmenta a la frase següent. En el rerefons hi ha un home que, com Jaspert, apareix llavors com un nou company tutelar, una mena de germà d'armes i un símbol de llibertat.

Ni èpica ni patetisme

Sembla, doncs, evident que en aquest episodi el rei narrador, ancià, dóna al seu personatge, el jove Jaume, una progressiva autonomia. El seu paper, al començament de la batalla, semblava relegar-lo a la rereguarda, des d'on es dedicava a detectar els errors i a posar una mica d'ordre en el caos: aturar la infanteria, fer tornar Mediona al combat, anar rabent a socórrer una tropa que anava de dret a la desfeta, interrompre la poc gloriosa fugida dels que anaven amb la bandera de Nunó Sanç... Amb Jaspert, en canvi, el rei passarà de la rereguarda, on la prudència del seu entorn el fa retirar-se, al capdavant de l'exèrcit, que aconsegueix una posició estratègica i, després, inicia la marxa victoriosa cap a la Ciutat de Mallorca. I si al principi de l'episodi se'l presentava envoltat del consell dels nobles, a l'enterrament dels Montcada s'afirma com un rei protector, que ocupa el lloc dels senyors morts davant els seus vassalls. D'aquesta manera, supera una primera prova no només en el terreny estrictament militar sinó també, a un

nivell més profund i sense haver-ho cercat, en el terreny personal i polític: s'ha alliberat d'alguns dels grans nobles que encarnaven un passat sufocant i agitat.

Aquesta presentació implícita dels fets resulta força sorprenent si ens deixem influir pel mite de la mort heroica dels Montcada, segons el testimoni de totes les obres d'art que il·lustren l'escena de l'enterrament amb gran profusió de gestes grandiloqüents. En el text del *Llibre dels fets*, no hi trobem ni èpica ni patetisme... D'altra banda, això no impedeix que trobem perfectament justificades, en un context feudal, les declaracions públiques del rei sobre la immensitat del seu dolor. Però la «crònica reial» ens ha conservat una reacció íntima, certament més autèntica, i que ho és encara més si tenim en compte que aquest relat no estava destinat a tenir una gran difusió: de ben segur que la veritat del rei En Jaume hi és més ben preservada i més interessant que no en la retòrica de Pere Marsili o en els documents oficials.

© Robert Vinas